

23. Damaskus ellen: Megszégyenült Emát és Árpád; mert gonosz hírt hallottak, és elolvadtak, mint az, aki a tengeren lévő, a félelem miatt nem nyughatik.

24. Megerőtlenült Damaskus, a futáshoz készül és reszketés vette körül, nyomorúság és fájdalmak környékezték meg ötlet, mint a szülő asszonyt.

A régi Károlyi-szöveg itt az eredetét annyira híven tolmácsolja lényegileg, hogy más későbbi és mai, magyar és nem magyar fordításokban sem találunk tőle lényegesebb eltérést (a modern tudományos kritika csak egy-két kis részletben módosította az alaptextus értelmezését) s ezért adjuk itt ezt a két verset ebben a Benczédihez (Károlynak a gönci pap-ságban is, a bibliafordító munkában is elődjéhez) legközelebb álló formában. Ezekből a versekből nyilvánvaló Damaskusnak és két kisebb arám-szír városnak, illetőleg államnak: a Damaskustól észak felé 180 kilométerre fekvő Hamat-nak (az Orontes partján, később Epiphaneia néven görög gyarmat, a mai Hama) és az Aleppótól észak felé 20 kilométerre fekvő Árpád-nak (a mai Tell-Erfad vagy Tell-Arfad) „theodicaea“-szerű megszemélyesítése. Damaskus és a kisebb arám-szír hatalmak annyi szenvedést okoztak Izraelnek, hogy őket is, úgy mint bálványozása miatt magát Izráelt, méltán éri az „isten büntetés“ az őket is eltaposó még nagyobb pogány hatalmak, Assur, majd Babilon részéről. (Nemcsak Jeremiás 626—580, hanem ő előtte már csaknem két századdal Ámós is ítéletet hirdet Damaskusnak, a Jeremiáskönyv részben Ámóستól átvett szavakkal v. ö. Ámós 1., 4. és Jeremiás 40., 27.). Az itt szereplő Árpád városnévnek természetesen semmi köze sincsen a főnagyaló fejedelmek ősi török-magyar nevéhez, de a bibliai analógiákat, illetőleg őseket kereső reformátori magyar történelemszemlélet, majd az ezt bizonyos tekintetben felújító horvátfistváni romantika könnyen kapcsolatba hozhatta a kettőt, és rajtuk keresztül a hun-magyar őseket az egykor hatalmas, de „megerőtlenült és megszégyenült“ Damaskussal, mint várossal és istenséggel.

Mindenesetre ez is eléggé tekervényes útja a magyarizát megpróbálásának, de talán mégis egyszerűbb annál, amelyet Sebestyén Gyűánál találunk és annál is, amelyet egy elfelejtett régi Pallas-lexikoni cikkben „Damasek“ címszó alatt Nagy Géza kísérelt meg. Ezért adom közre — a Horváth Jánostól nyert buzdításra is — a magam hozzávetését azzal a reménységgel, hogy orientalista és magyar őstörténettel foglalkozó szakembereink ezen a nyomon esetleg közelebb juthatnak az önmagában nem elsőrendű fontosságú, de a magyar történelmi gondolkodás vallásilag meghatározott kezdeteire nézve mégis érdekes Damasek-rejtély megfejtéséhez.

Révész Imre.

BESSENYEI GYÖRGY FURCSA GAZDÁLKODÁSI NÉZETEI

Gálos Rezső Bessenyei életrajzának 273. lapján¹ a következő megállapítás üti meg szemünket: „[Bihar megye közgyűlésein] Bessenyeit, a volt testőrt, Mária Terézia kedvelt emberét, sok könyv íróját nagy tisztelet környékezi. Gazdálkodási nézetein inkább mosolyognak ugyan: 1793 szeptember 30-iki felszólalásával szeretné a szőlőművelést eltiltani, hogy ne legyen részeg ember az országban — szép fölfogás, de nem a falusi nemesség kedve szerint való — de így is tisztelik benne az íróit.“ Ezek a valóban furcsa nézetek Bessenyeit egy világtól elrugaszkodott, zsörtölődő öregnek mutatják be, szinte csak szálamramélló figurának, akin már a maradi vidéki földesurak is csak elnézően mosolyognak. Mindez azonban szöges ellentétben áll azzal, amit Bessenyeiről tudunk. Gálos különös megállapításának forrásául egyébként Kazinczy levelezését jelöli meg. E levelezés II. kötetében, egy névtelennek írott levélben² valóban meg is találjuk Bessenyei idézett szavait, Gálos azonban nem vette észre azt, hogy e szavaknak ironikus értelmük van s a megyegyűlés nem a nagy író, hanem azon a bécsi szoldban álló váradai préposton kacagott, akit Bessenyei felszólalása maró gúnnyal tett neveltségessé. Kazinczy említett levele Bihar megye 1793. szeptember harmincadiki közgyűléséről számol be s erről a következőket írja:

„En tegnap jöttem-meg Biharból. Gyűlésünk volt 30-a 7br. Ott is előhozódott a' proeli libertas.³ Senki sem kívánta annak öszveszorítását az egy Gróf Sauerén kívül,

¹ Bessenyei György életrajza, Budapest, 1951.

² Kazinczy Ferenc levelezése, Közzéteszi Váczy János. II. k. 1790—1802. 318. lap. Váczy valószínűsíti, hogy Kazinczy hivatkozott levélét Aranka Györgyhöz írta.

³ Sajtószabadság, a proelum gyakoribb formája prelum.

a' ki Pap. (Nagy Váradi Prépost.) Mindenek pro libertate proeli voltak. A' dolog igen csendesen folyt, nem úgy mint Abaujban. Sauer igen ravaszul bánt. Azt akarta volna, hogy restringáltassék,⁴ és még is azon kezdte, hogy jól cselekszi a' Vármegye, hogy a' proelum szabadsága mellett fog, mert haszontalan ez olly nagy kincs etc. etc. de mindazonáltal. Itt következett osztán a' nagy DE MINDAZONÁLTAL. Nem boldogult. Én feleltem neki, hogy az igaz, hogy rossz következhetik, de az is igaz, hogy az a' kevés rossz, a' mit a' proelum szabadsága hűz maga után, a' sok rosszat és nagy rosszat, a' mit a' proelum tilalma szül, véghetetlenül felülmúlja, 's osztán azért, hogy valami rosszat szülni lehet, nem következnek, hogy el kell tiltani. Bessenyei György (a' ki a' Hunyadit, Agist, etc. írta, 's most Biharban lakik) ezzel keletre: T. N. Vármegye, tiltsuk el a' szőlőművelést, mert részegség és gyilkosság következhetik belőle, 's a' lányokat zárjuk külön a' férfiaktól, mert paráználkodás történhetik. — Nagy nevetkezés lön egyszerre. Determinatur, ut rescribatur.⁵

Ismeretes, hogy Kazinczy ebben az időben a megyegyűléseken is lelkesen harcol felvilágosult eszméiért. Erről a Hajnóczyhoz írott, nemrég előkerült levelei is beszámolnak. magukról, Bihar megyei harcairól pedig többek közt az előbb idézett sorok tudósítanak.⁶ Ez utóbbiakból viszont az derül ki, hogy Bessenyei e harcokban Kazinczy haladó gondolataihoz csatlakozik, sőt amint az idézett levélrészletből félreérthetetlenül kiolvasható, gúnyos felszólalásának nem kis szerepe volt abban, hogy a megyegyűlés szembehelyezkedjék a bécsi udvar kémszolgálatának ügynökével, a már említett Sauer kanonokkal, akit különben Kazinczy Hajnóczyhoz írott levelében templomi rókának nevez.⁷ A Bessenyei felszólalását befejező szavakat (Determinatur, ut rescribatur) ugyanis csak a sajtószabadság érdekében szerkesztendő felíratra vonatkoztathatjuk, a magyar felvilágosodás atyja tehát távolról sem furcsa gazdálkodási nézeteivel szerepelt az említett megyegyűlésen, hanem mint a bécsi udvar elnyomó törekvéseivel szembehelyezkedő ellenzék egyik vezetője, s talán azt sem felesleges megjegyeznünk, hogy a paráználkodásra vonatkozó kitétel szintén nem szabad megszerint vennünk. Egyébként ismeretes, hogy a biharmegyei felterjesztésnek további következményei is voltak: a király e felterjesztés lázadó hangja miatt nemsokára elhatározta a megye tisztikarának leváltását.⁸ A későbbi fejlemények bennünket ebben az összefüggésben már nem érdekelnek, de ha tudjuk azt, hogy Bihar megye politikai életében akkortájt a Martinovics-féle mozgalom több későbbi szereplőjét is ott találjuk, így Kazinczy Ferencet, Szentjóni Szabó Lászlót és Szlávay Györgyöt, s hogy ez utóbbi épp Bessenyei jelöli ki, hogy tagja legyen a megye egyik további feliratát a nádorhoz eljuttató küldöttségnek,⁹ Bessenyei megyegyűlési szereplése további éles hangsúlyt kap s bizvást feltételezhetjük, hogy harcos felvilágosodásának példája jelentékenyen hozzájárult az első magyar köztársasági mozgalom jövőendő résztvevői eszmei fejlődéséhez.

Mind ezt ezután kell alaposan megvizsgálunk, mert Gálos könyve a kérdés fontosságát egyáltalán nem ismerte fel. Gálos könyvének hibáit Barta János legutóbb megjelent bírálata¹⁰ egyébként alaposan megmutatta. Elvárhattuk volna azonban, hogy a mult irodalomtörténetírásának helyes szövegértelmezéseit figyelembe vegye. Bessenyei megyegyűlési szereplésének lényegét ugyanis már Váczy János világosan látta s idézett monográfiájában¹¹ Kazinczy említett levele alapján a következő szép szavakat írja róla:

„Bihar vármegye gyűlésén csak Sauer gróf, a nagyváradi prépost szólal fel a sajtószabadság ellen. Kazinczy legott felel neki. Igaz, — úgy mond — hogy a sajtószabadságból rossz is származhatik, de az is igaz, hogy a kevés rossz, a mit ez okoz, véghetetlenül felülmúlja azt a sok és nagy rosszat, a mit a sajtószabadság eltiltása von maga után. S abból, hogy valami rosszat szülni lehet, még nem következnek, hogy el kell tiltani. Bessenyei György, a kivel nyilvános helyen ekkor találkozik Kazinczy, siet a prépost következtetését a képtelenségig felszigázní. Mily érdekes lett volna a magyar műveltség első ujjakkori nagy apostolát, aki magát remete-

⁴ Megakadályoztassék.

⁵ Elhatároztatott, hogy felirat szerkesztessék.

⁶ V. ö. Benda Kálmán: Kazinczy ismeretlen levelei 1794-ből. Irodalomtörténet, 1949. 319. és köv. l.; Váczy János: Kazinczy Ferenc és kora. I. k. 356—360. l.

⁷ V. ö. Benda Kálmán idézett közleményével. I. H. 324. lap. E közlemény jegyzetei Sauer kanonok alias egyéniségét is alaposan megvilágítják.

⁸ Benda, i. m. E.

⁹ Ezt az adatot Gálos is ismeri és felhasználja s Bessenyei egyéb közéleti kapcsolatairól is említést tesz, anélkül azonban, hogy anyagának tárgyalását a legkisebb mértékben is elmélyítené.

¹⁰ Irodalomtörténet, 1952: 2. 575. l.

¹¹ 358. l.

ségre kárhoztatja, s a mesternek nálánál nagyobb tanítványát szemügyre venni, a mint a művelődésnek oly hathatós eszközeért egymás után sorompóba állnak s életük vezérgondolatát mintegy föllebentik a nyilvánosság előtt. Amaz már leszorul a cselekvés teréről, de forróan dobogó szive érzéseit és tőprengő elméje borus gondolatait még mindig szeretné közleni nemzetével; emez gazdag pályájának még a küszöbén áll s erős hittel szegezi szemét a magyarság jövőjébe, ha a gondolat-szabadságnak e hatalmas eszközét sikerül biztosítani. Az ifju merész szavai a mestert is szólásra bírják s a nagyprépost okoskodásának kigunyolására csak ennyit mond: „Tekintetes Nemes Vármegye! Tiltsuk-el a' szőlőművelést, mert részegség és gyilkosság következhetik belőle, 's a' lányokat zárjuk külön a' férfiaktól, mert paráz-nálkodás történhet.“ Nagy nevetés lön erre, s az egész gyűlés a sajtószabadság mellett foglalt állást.“

Nem ártott volna, ha Gálos Rezső könyvének megírása előtt Váczy János anyagban gazdag korrajzát alaposabban áttanulmányozza.

Baróti Dező.